

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

זמנים בהם נדון העולם

(ט"ז א') **משנה:** בארבעה פרקים (בשנה) העולם נידון: בפסח על התבואה. בעצרת (חג שבועות) על פירות האילן. בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר: "הַיָּצָר יַחַד לָכֶם הַמִּבִּין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם". ובחג (הסוכות) נידונין על המים.

הי תבואה? אילימא הא תבואה דקיימה (השתא במחובר, ומוכנת לקצור), כל הני הרפתקי דעדו עלה (שעברו עליה) אימת איתדון? אלא: תבואה דמזדרעא.

למימרא דחד דינא מתדנא?! **והתניא:** תבואה שאירע בה קרי (מקרה, כגון ברד או שדפון) או אונס קודם הפסח, נידונית לשעבר (קודם שנזרעה, דהיינו פסח של אשתקד). לאחר הפסח, נידונית להבא (בפסח שאחר זריעתה). אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יום הכפורים, נידון לשעבר (וביום הכפורים של אשתקד נגזר עליו). לאחר יום הכפורים, נידון להבא (ביוה"כ שעבר עכשיו)!

אמר רבא: שמע מינה תרי דיני מתדנא (קודם זריעתה, וסמוך לקציר).

(ומברר) מני מתניתין? לא רבי מאיר, ולא רבי יהודה, ולא רבי יוסי, ולא רבי נתן. **דתניא:** (1) הכל נידונים בראש השנה, וגזר דין שלהם נחתם ביום הכיפורים, כדברי רבי מאיר. (2) רבי יהודה אומר: הכל נידונין בראש השנה, וגזר דין שלהם נחתם כל אחד ואחד בזמנו. בפסח על התבואה. בעצרת (חג שבועות) על פירות האילן. בחג נידונין על המים. ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים. (3) רבי יוסי אומר: אדם נידון בכל יום, שנאמר: "וּתְפַקְדְּנוּ לְבַקְרֵיכֶם". (4) רבי נתן אומר: אדם נידון בכל שעה (בכל הגע), שנאמר: "לְרַגְעִים תִּבְחַנְנֵנוּ".

אמר רבא: האי תנא דבי רבי ישמעאל היא. **דתנא** דבי רבי ישמעאל: בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח, על התבואה. בעצרת, על פירות האילן. בחג, נידונין על המים. ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביום הכיפורים. וכי קתני מתניתין (ארבעה פרקים), אתחילת דין (אבל גזר דין דאדם ביוה"כ).

שיטות הראשונים

בארבעה פרקים העולם נידון: הקשה הר"ן כיון שהאדם נדון בראש השנה, ודאי על כל המאורעות שלו דנין אותו, על תבואותיו ופירותיו ושאר עסקיו, כיון שכן הכל נדון בראש השנה! ותירץ, שג' דברים הללו נידונין לכל העולם בג' זמנים אלו השנויין במשנתנו: 4 אבל בראש השנה, כל באי עולם עוברין לפניו אחד אחד וגוזרין עליו חלקו מדברים הללו: 5.

1. תהילים לג,

2. איוב ז, יח.

3. איוב ז, יח.

4. וילפינן הכי מדאמרה תורה לצבור שיביאו בזמנים הללו שמרצין עליהן אחד אחד בזמנו.

5. מקורות: ר"ן (ג א ברי"ף, ד"ה מתני' בארבעה).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

מימרות רבי יצחק

(ט"ז א') אמר רבי יצחק: למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין? כדי לערבב השטן.⁶
(ט"ז ב') ואמר רבי יצחק: כל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה, מריעין לה בסופה.⁷ מאי טעמא? דלא איערבב שטן.
ואמר רבי יצחק: כל שנה שרשה בתחלתה⁸ מתעשרת בסופה, שנאמר⁹ "מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה", מרשית כתיב, "וְעַד
אַחֲרִית", סופה שיש לה אחרית.
ואמר רבי יצחק: אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה. שנאמר¹⁰ "כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנֶּעַר
בְּאֶשׁ הוּא עָשׂוֹ".
ואמר רבי יצחק: שלושה דברים מזכירין עונותיו של אדם,¹¹ אלו הן: קיר נטוי, ועיון תפלה, ומוסר דין על חברו.
דאמר רבי חנן: כל המוסר דין על חברו הוא נענש תחלה. שנאמר¹² "וַתֵּאמֶר שָׂרִי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ",
וכתיב¹³ "וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה וְלִבְכַתְּהָ".
ואמר רבי יצחק: ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן: צדקה, צעקה, שינוי השם, ושינוי מעשה.¹⁴
ויש אומרים: אף שינוי מקום.
ואמר רבי יצחק: חייב אדם להקביל פני רבו ברגל, שנאמר¹⁵ "מִדְּוַע אֶת הַלְּכַת אֱלֹוֹ הַיּוֹם לֹא חִדַּשׁ וְלֹא שָׁבַת",
מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל.¹⁶
ואמר רבי יצחק: חייב אדם לטהר את עצמו ברגל, שנאמר "וּבִנְבָלְתָם לֹא תִגְעוּ".¹⁷

⁶. שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות, מסתמין דבריו. רש"י.

⁷. פירוש על ידי הצרות שבאות, ומתעניין ומתריעין בשופרות. ריטב"א.

⁸. שישראל עושין עצמן רשין בראש השנה לדבר תחנונים ותפילה, כענין שנאמר (משלי יח, כג) "תַּחֲנוּנִים יְדַבֵּר רֵשׁ". רש"י.

⁹. דברים, פר' עקב, יא, יב: אָרַץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׁ אֶתָּה תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה.

¹⁰. בראשית כא, יז.

¹¹. שאומרים לפניו: מה זכיותיו של זה שעושה כך, והלא יש בידו עון כך וכך. רבינו חננאל.

¹². בראשית, פר' לך לך, טז, ה.

¹³. בראשית, פר' חיי שרה, כג, ב.

¹⁴. רש"י פירש, שב מרעתו. וכתב ריטב"א, ולא נהירא, דהא פשיטא שאם אינו שב מדרכיו כטובל ושרץ בידו הוא, שאין מועיל לו שום תשובה! והנכון, שאפילו מעשים של רשות שאינם הגונים קצת הוא משנה, כלומר שהוא אדם אחר לגמרי. וראה להלן לשון הרמב"ם.

¹⁵. מלכים ב, ד, כג.

¹⁶. כתב רבינו חננאל (על פי גירסה אחרת שהיתה לפניו): ואקשינן, והא ברגל אמרנו! ופרקינן, אם רבו שרוי במקום קרוב לו, חייב להקביל פניו בכל חודש ושבת. ואם הוא במקום רחוק חייב להקבילו ברגל. וראה להלן.

¹⁷. ויקרא, פר' שמיני, יא, ח. וברגל משתעי קרא, כפי שמפורש בברייתא המובאת בגמרא.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

ותוקעים ומריעין כשהן עומדין: הקשו הראשונים, הא קעבר משום בל תוסיף!¹⁸ תוספות תירצו, דלא שייך בל תוסיף בעשיית המצוה שתי פעמים.¹⁹ והרשב"א תירץ, דלא אמרו התם דאיכא משום בל תוסיף אלא במה שהוא מוסיף מדעת עצמו;²⁰ אבל במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך, אין כאן בל תוסיף, דכבר אמרה תורה "על פי התורה אשר יורוך".²¹

כל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה, מריעין לה בסופה: כתב ריטב"א דלא מיירי שלא תקעו כלל,²² אלא שאין תוקעין גם במיושב וגם במעומד, כמנהג, אלא עושים כעיקר הדין, לתקוע רק מעומד או מיושב. וכתבו רשב"א וריטב"א בשם בה"ג, דהני מילי כשאין תוקעין בפשיעה. הא איקלע ראש השנה בשבת, לא; דמניעה זו למצוה ולשם שמים.²³

מוסר דין על חברו: כתב ריטב"א, אוקימנא בהחובל (ב"ק צ"ג א') דאיכא דיינא באתריה. אבל ליכא דיינא, פירוש, דליכא כלל, אי נמי דהא לא ציית דינא, או דבי דינא מענין הדין שלא כראוי דכמאן דליכא דיינא דמי, לא מיענש, דמאי אית ליה למיעבד!²⁴

ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם: כתב הרמב"ם "מִדְרָכֵי הַתְּשׁוּבָה, לְהִיּוֹת הַשֵּׁב צוֹעֵק תָּמִיד לְפָנָי יי בְּכִי וּבְתַחֲנוּנִים, וְעוֹשֶׂה צְדָקָה כְּפִי כְחוֹ, וּמְתַרְחֵק הַרְבֵּה מִן הַדָּבָר שֶׁחָטָא בוֹ, וּמְשַׁנֶּה שְׁמוֹ, כְּלוּמַר שְׂאֲנִי אַחַר וְאֲנִי אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁעָשָׂה אוֹתוֹ הַמַּעֲשִׂים, וּמְשַׁנֶּה מַעֲשָׂיו כִּלְכֵן לְטוֹבָה וּלְדַרְךָ יְשָׁרָה, וְגוֹלָה מִמְקוֹמוֹ, שְׁגָלוֹת מְכַפֶּרֶת עוֹוֹן, מִפְּנֵי שְׁגוּרְמַת לוֹ לְהַכְנִיעַ וּלְהִיּוֹת עָנּוּ וְשִׁפְלָה רוּחַ".²⁵

שינוי השם לחולה: כתב רבינו ירוחם, שבגלל שינוי השם הוא אחד מהדברים שמקרעין גזר דינו של אדם, לפיכך נהגו לחולה מסוכן לשנות שמו. וכך תקנו הגאונים, שבאים עשרה בני אדם, ובקי שבהם אוחז ספר תורה בידי וואומר

¹⁸ ואי אפשר לתרץ דכיון דתקע והריע כשהן יושבין יצא, ואח"כ הוה ליה כעבר זמניה, ואסיק רבא לקמן בשילהי ראוהו בית דין (כ"ח ב') דשלא בזמנו לעבור בעי כונה, דהכא נמי מתכוין הוא למצוה והילכך איכא משום בל תוסיף! רשב"א.

¹⁹ וברכת כהנים נמי, אפילו מברכין כמה פעמים ביום לציבור אחד אין זה בל תוסיף, אא"כ הוסיף ברכה אחרת משלו, כגון ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וכיוצא בזו. וכן אם נטל לולב וחזר ונטל ביום, או אכל מצה וחזר ואכל כמה פעמים ביום אחד, אין זה בל תוסיף. וכן הניתנין במתנה אחת, אם נתן באותו קרן אפילו מאה פעמים ליכא משום בל תוסיף. והכא נמי, אם תקע וחזר ותקע אפילו מאה פעמים באותו היום, ואפילו מתכוין למצוה, ליכא משום בל תוסיף.

²⁰ כגון כהן שהוסיף ברכה משלו, ואי נמי ישן בשמיני בסוכה במתכוין למצוה, ואי נמי במה שאירע במקרה שנתערב מתן אחת במתן ארבע, וכיוצא באלו.

²¹ דברים, פר' שופטים יז, יא. ותדע לך דהא שמיני של סוכה בזמן הזה מצוה של דבריהם וישנין ואוכלין בה למצוה, ואע"ג דבקיאינן השתא בקיבועא דירחא, ומכריז רבי יוחנן היכא דמטי שלוחי ניסן ולא מטו שלוחי תשרי, ליעבדו תרי יומי גזירה ניסן אטו תשרי, אלמא כל לצורך בית דין גוזרין ומוסיפין והרשות בידן. רשב"א. מקורות: תוספות (ט"ז ב', ד"ה ותוקעים). רשב"א (ט"ז א', ד"ה למה).

²² דאם כן, למה לי האי טעמא, והלא יום זה יום הדין, ואמר הקב"ה שנתרצה לפניו בשופר שנזכה בדין, כאדם המתרצה בקרבנו, וכשאנו פושעים במצוה זו, כאילו בטל קרבן ובטלה כפרת עוונותינו, כמו מי שחטא, ואינו מביא קרבנו שאמרה תורה. על פי ריטב"א (עיי"ש).

²³ ותוספות כתבו: מפרש בהלכות גדולות, לאו דמיקלע בשבתא, אלא דאיתיליד אונסא. מקורות: תוספות ורשב"א (ד"ה שאין). ריטב"א (ד"ה ואמר).

²⁴ והא דמיייתנן משרה לאברהם, התם נמי הא הוה תמן בית דין של שם. וזה שנענש תחילה, לפי שאין לעווננו תקנה, ויש לחבירו תקנה שמרצהו בממון או בדברים. מקורות: ריטב"א (ד"ה ומוסר).

²⁵ שגלות מכפרת וכו', על פי גמרא סנהדרין ל"ז ב'. מקורות: רמב"ם (הל' תשובה ב, ד).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות השי"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תפילה,²⁶ ומברך החולה בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות אשר גמלני כל טוב, ותוקעין קשר"ק.²⁷

חייב אדם להקביל פני רבו ברגל: מסקנת **רבנו חננאל** (לגירסתו), אם רבו שרוי במקום קרוב, חייב להקביל פניו בכל חודש ושבת. ואם הוא במקום רחוק, חייב להקבילו ברגל. **וריטב"א** כתב שאם רבו בעיר, חייב לראותו בכל יום. **והרמב"ם** כתב "וחיב אדם להקביל את פני רבו ברגל." **והשו"ע** השמיט הדין, והזכירו בדרך אגב.²⁸

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות שבת, סימן שא)

ד. הִיָּה הוֹלֵךְ לְדַבֵּר מִצְוָה כְּגוֹן: לְהַקְבִּיל פְּנֵי רֵבּוֹ אוֹ פְּנֵי מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻמָּה, יָכוֹל לְעַבֵּר בָּהּ (באמת המים) וּבְלִבְדֵּ שְׂעִיטָה שְׁנוּי כְּגוֹן שֶׁלֹּא יוֹצֵא יָדוֹ מִתַּחַת שֵׁפֶת חִלּוּקוֹ, כְּדִי שְׂיִזְכֹּר וְלֹא יָבֵא לְיַדֵּי סְחִיטָה...

(או"ח, הלכות תשעה באב, סימן תקנד)

יב. הוֹלֵךְ לְהַקְבִּיל פְּנֵי רֵבּוֹ אוֹ אָבִיו, אוֹ מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, אוֹ לְצָרְכֵי מִצְוָה, עוֹבֵר בְּמִים עַד צְוָאוֹ וְאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ; וְכֵן בְּחֻזְרָה, מִתֵּר.

שלושה ספרים נפתחים בראש השנה

(ט"ז ב') אמר רבי כרוספדאי אמר רבי יוחנן: שלושה ספרים נפתחין בראש השנה. אחד של רשעים גמורין. ואחד של צדיקים גמורין. ואחד של בינוניים.

צדיקים גמורין, נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים.

רשעים גמורין, נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה.

בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכיפורים. זכו, נכתבין לחיים. לא זכו, נכתבין למיתה.

²⁶ מצלאין אנחנא וכו' עד הוא יתמלא רחמין עלנא ועל אחנא ועל כל עמו ישראל ועל ראש החולה הזה, ויקיים אותו לרפואה שלימה ולחיים טובים. ויקרא שמו 'פלוגי', ישמח בשמו לרפואה שלמה, כדכתיב (בראשית, יבב) "ואגדלה שמך ויהיה ברכה". וכתב (בראשית יז,ה) "ולא יקרא עוד את שמך אברהם ויהיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך". יהי רצון מלפניך יי אלדינו ואלדי אבותינו שיהא שמו לבטל מעליו כל גזירות קשות ורעות, לקרוע גזר דינו מעליו ומעל כל אשר לו. ואם נקנסה מיתה, על פלוני זה לא נקנסה. ואם נגזרה גזירה רעה, על פלוני זה לא נגזרה, דאיש אחר הוא וכבריה חדשה הוא, וכקטן שגולד, לחיים טובים ולאריכות שנים ולמלוי ימים, ולקיים בו מקרא שכתוב (ישעיהו סה,כ) "לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו", ואומר (מלכים ב, כה) "שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך הנני רפא לך ביום השלישי תעלה בית ה' ". יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתשלח רפואה שלמה לפלוני זה מהרה, לצדקה ולזכות להתחדש נעורים לחדש מעשים טובים, לאכול העולם הזה ולנחול העולם הבא, למלאות רצונך ולמצוא חפצך ולמצוא חן בעיניך, להודות לך ולברך את שמך כי טוב. ואומר (תהילים קגב) "ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו" וגו' עד (פסוק ה) "תתחדש כנשר נעוריו". ואומר (תהילים קז) "ידו לה' חסדו" וגו', "ויזבחו זבחי תודה" וגו'.

²⁷ מקורות: רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב כח, ח"א).

²⁸ או"ח שא,ד; או"ח תקנד,יב. ובביה"ל (שא,ד, ד"ה להקביל) הביא דברי המג"א, שכתב דהחיוב להקביל פני רבו בשבת הוא מצוה, וברגל הוא חיוב. וכתב הביה"ל, שהוא דוחק גדול למעין בש"ס (שהרי בגמרא מפורש, מכלל דבשבת וחדש איבעי ליה למיזל. ומשמע שזהו המקור לחיוב ברגל. ואין הפרש בגדריהם). והביא דברי הר"ח וריטב"א הנ"ל. ובדברי השו"ע בהל' תשעה באב, משמע שאף בחול יש מצוה להקביל פני הרב. מקורות: רמב"ם (הל' תלמוד תורה ה,ז). ריטב"א (ד"ה אמר ר' יצחק).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

צדיקים ורשעים גמורין נחתמין לאלתר וכו': דעת תוספות ורא"ש, ש'צדיק' היינו מי שזכויותיו מרובין, ו'רשע', מי שעוונותיו מרובין. והאי 'לחיים' ו'למיתה' דקאמר, לא בחיי העולם הזה,²⁹ אלא היינו חיי העולם הבא.³⁰ דעת רמב"ן, רשב"א, רי"ד, ור"ן, ד'חיים' ו'מוות' בעולם הזה מיירי.³¹ ו'צדיק' היינו שנמצא צדיק בדינו, ו'רשע' היינו שנמצא רשע בדינו.³² גם הראב"ד פירש בחיי העוה"ז, ופירש 'נחתמין לאלתר למיתה', היינו שלא ימלאו ימיהם שני הדור שנגזרו עליהם. והרמ"א נקט כתוספות.³³

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ראש השנה, סימן תקפב)

ט. ... הגה: ונוהגין שְׁפָל אָחָד אומֵר לְחֵבְרוֹ: לְשָׁנָה טוֹבָה תִּפְתָּב (טור).

²⁹ דאמרינן בפ"ק דקידושין (ל"ט ב') מי שעוונותיו מרובין מזכויותיו, דומה כמי שקיים את התורה כולה ולא חסר ממנה אות אחת (ומטיבין לו לשלם לו שכר מצוותיו בחייו, כדי לטורדו בעוה"ב). ומי שזכויותיו מרובין מעוונותיו, דומה כמי ששרף את התורה כולה (ומריעין לו בעולם הזה לנקותו מעוונותיו שיטול שכר שלם). תוספות הרא"ש.

³⁰ דמאורעות שלו וגזרותיו של שנה זו תלויין בה, שגוזרין על הצדיק (לפעמים) גזרות קשות בעולם הזה, להפרע ממנו עונותיו. ולרשע גוזרין גזרות טובות, ליתן לו שכר מצותיו בעולם הזה, כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. הילכך צריך להעלותן בכף מאזנים בכל שנה. תוספות הרא"ש. (ואילו לעיל, שאדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ, היינו לגבי העולם הזה. ובכל אדם מיירי).

³¹ ואינן בימים בלבד, אלא כל העונשים שבעוה"ז, נגעים ועוני ומיתת הבנים וכיו"ב, כולם כינו אותם חכמים בשם 'מיתה'. וכינוי השכר והגמול הטוב, אמרוהו בלשון 'חיים'.

³² נמצא, שבעל המעשה הטוב, שנכשל בעבירה אחת בלבד, ונענש עליה למיתה (כלומר שימות בשנה הזאת, או שיחיה בתחלואים רעים חיי צער וייסורים), ונמצא רשע גמור בדינו, אע"פ שהוא צדיק וזוכה לחיי העוה"ב, נקרא לעניין זה 'רשע'. ואפילו יהיה גדול הנביאים, כשנדון על חטא אחד קל ונענש עליו, נקרא כאן 'רשע גמור'. ואילו רשע שדינו נתן לשלם לו שכר טוב בעולם הזה על מעשה טוב שעשה, נכתב ונחתם לאלתר בראש השנה לחיים (כלומר שפוסקים לו שלוח ושוש ונכסים וכבוד), ונקרא לעניין זה 'צדיק', אע"פ שהוא רשע גמור ואובד לגמרי.

³³ או"ח תקפב.ט. כן ביאר הגר"א (ס"ק כד), שמה שכתב הרמ"א שנהגים שכל אחד אומר לחברו: לשנה טובה תכתב (וודאי כוונתו לברכו על השנה הקרובה, ובהכרח על ענייני העוה"ז), היינו כפירוש התוספות, שמה שכתוב שלושה ספרים נפתחים, היינו לחיי עוה"ב. ודלא כר"ן שכתב לעוה"ז, וצדיקים ורשעים בדינו. וראיה לתוספות, דהא אמרינן לעיל (ט"ז א') דתנא דבי רבי ישמעאל דאדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ. ומשמע בכל אדם, לאו דווקא בינוני. וכן מבואר בברייתא אדם שאירע בו קרי, קודם יוה"כ נידון לשעבר. ומשמע בכל אדם (ראה 'ברכת אליהו' הערה 3). אלא על כרחך, לעיל מיירי לגבי עוה"ז, וכל אדם נחתם ביוה"כ. ולכן כל אחד מברך חבירו 'תכתב', שאין החתימה אלא ביוה"כ. מקורות: תוספות (ד"ה ונחתמין). רא"ש (תוספותיו, ד"ה צדיקים). ראב"ד (השגות הל' תשובה גב). רמב"ן (תורת האדם, שער הגמול, הוצ' מוה"ק עמ' רסד-רסה). רשב"א (ד"ה הא דרבי כרוספדאי). רי"ד (הו"ד בר"ן). ר"ן (ג ב ברי"ף, ד"ה צדיקים).